

MAANDBLAD VAN

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

*Administratie: Mr. N. B. ten Bokkel Huinink, secr. der vereniging, Lessinglaan 9,
Utrecht. Gironummer penningmeester: 575520 ten name van „Oud-Utrecht”*

EEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 10 / OKTOBER 1958

SAUVEGARDE AAN VEENENDAAL VERLEEND DOOR PRINS MAURITS EN DE GRAAF VAN LEYCESTER 1585

De beoefenaar van regionale en locale historie wordt steeds bedreigd door het gevaar zich in allerlei anecdotes en precieuze details te verliezen, zodat hij de grote lijn niet ontwaart en de gebeurtenissen en toestanden niet plaatst in het kader van de landsgeschiedenis.

Hoe interessant en boeiend la petite histoire ook moge zijn voor de bewoners van gewest of plaats waar ze zich afspeelde, hoezeer ze bij hen de liefde voor het eigene kan opwekken en hoe zeer haar kennis een waardevol middel kan zijn voor de karaktervorming¹⁾, toch blijft zij geïsoleerd staan, als zij niet gezien wordt als deel van een grotere organische eenheid. Altijd rust op de gewestelijke of plaatselijke historicus de plicht de feiten te zien als reflectie en neerslag van de „grote” geschiedenis. Dan eerst verschaffen zij inzicht in leven en streven, werken en strijden van een menselijke gemeenschap, die — vooral na de middeleeuwen — uiteraard over de grenzen van gewest of plaats reikt. Want als de wetenschap der geschiedenis een uiting is van de onverbiddelijke drang naar de waarheid²⁾, dan is een dergelijke vernauwde geschiedschrijving een verminkte waarheid. Daardoor zijn vele locale geschiedenissen zo onleesbaar en vele historische excursies zo onvruchtbaar, omdat de bredere visie ontbreekt. Veronderstelt het begrip geschiedenis in de betekenis van „het gebeurde” niet een reeks onderling verbonden feiten?³⁾

¹⁾ Mr. D. Vis in zijn causerie „Levend verleden” op de vierde culturele dag, georganiseerd door de culturele raad van Noord-Holland te Den Helder 17 mei '58.

²⁾ L. J. Rogier, Beschouwing en onderzoek, Historische studies Utrecht MCMLIV blz. 129.

³⁾ Eg. I. Strubbe, Inleiding tot de historische critiek, Antwerpen 1954, blz. 14.

Wat baat het bij voorbeeld te weten, dat het gerecht van Renswoude in 1692 een zekere J. Feijtingh veroordeelde wegens vernieling van een stoel in de kerk te Veenendaal⁴⁾, als men hieruit niet iets gewaar wordt van de zeventiende eeuwse juridische constellatie? Wat baat het te weten, dat heer Walraven van Brederode, door list op het slot slot Duurstede gelokt en gevangen gezet, door middel van strohalmen het slot van zijn boeien openstak, van zijn kleren met behulp van stro een touw maakte, waarmee hij zich in de gracht liet afdalen en zodoende ontkwam⁵⁾, als men zulks niet ziet in het raam van de hoekse en kabeljauwse twisten als een symptoom van de heersende feodale toestanden? Geëlimineerd uit het geheel der stichtse geschiedenis, leert dit voorval slechts iets over de goede kwaliteit van het toenmalige stro en de slechte van de middeleeuwse sloten! Hoe zou een dergelijk specimen van vindingrijkheid de menselijke behoefte aan historische kennis, die in wezen een behoefte aan zelfkennis is, kunnen bevredigen! Weliswaar schreef de grote Burckhardt: „Alles, was im entferntesten zu dieser Kunde (van het verleden namelijk) dienen kann, musz mit aller Anstrengung und Aufwand gesammelt werden, maar hij vervolgt, bis wir zur Rekonstruktion ganzer vergangener Geisteshorizonte gelangen.”⁶⁾

't Is er mee als met de volkskunde: de liefde voor curiosa of rareiteiten is sterker dan die voor de wetenschap⁷⁾. Meer dan een romantisch gekleurd beeld van het verleden in allerlei onsamenhangende taferelen, verlangt de minnaar van geschiedenis iets te begrijpen van de werking der „grote historische krachten die het drama van het mensheidsverleden beheerst hebben” om met wijlen prof. Van Schelven te spreken⁸⁾.

Spontaan rezen deze gedachten in ons op, toen wij in het archief van het veenraadschap der Gelderse en Stichtse Venen stukken uit de tachtigerjaren van de zestiende eeuw doorlazen. De tachtiger jaren . . . kritieke jaren voor de Nederlanden. Door het verraad van Rennenberg⁹⁾ gingen Groningen en de Ommelanden, Drente en Overijsel naar de spaanse zijde over, zodat de vijand Friesland, Utrecht en Holland ging bedreigen. Veel troepen werden in het oosten van het Sticht gelegerd d.w.z. bij burgers ingekwartierd, want kazernes waren onbekend en al werd de kwartiergevers serviesgeld betaald, al profiteerde een plaats van vertier en nering en hogere

⁴⁾ Archief Veenraadschap te Veenendaal No. 461.

⁵⁾ J. F. Crockewit, Korte kroniek van het kasteel Duurstede 1922, blz. 9. H. Hijmans, Wijk bij Duurstede, Rotterdam 1951, blz. 86.

⁶⁾ Weltgeschichtliche Betrachtungen, Tübingen 1949 Einleitung bldz. 30.

⁷⁾ W. Roukens in zijn voordracht Volkskunde als sociale geschiedeniswetenschap. Achtste congres van Nederlandse historici 1953. Tijdschrift voor geschiedenis 68ste jaargang 1955, afl. 1, blz. 3.

⁸⁾ Wegkruisingen in het landschap der theorie van de geschiedschrijving, Amsterdam 1953, blz. 50.

⁹⁾ De gevoelswaarde van dit woord is door de onderzoeken van prof. Geyl (Geschiedenis van de Nederlandse stam I, blz. 267—270) en prof. Rogier (Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en de 17e eeuw I blz. 575—576) gewijzigd.

opbrengst der accijnzen, toch was bezetting in het begin van de vrijheidsoorlog een schrikbeeld¹⁰⁾.

„Onder de soldeniers, gerecrueteerd uit de onderste lagen der maatschappij, was de discipline moeilijk te handhaven. De huursoldaat volgde de soldij en stelde geen belang in de zaak waarvoor hij ten strijde trok. Wanneer de betaalmeester niet op tijd verscheen, stelde hij zich schadeloos met buit, hetgeen voor het overwonnen en niet zelden ook voor het eigen land neerkwam op gruwelijke, niets ontziende plundering”¹¹⁾. Vaak gebeurde het dat de betaalmeester in 't geheel niet verscheen, want de financiën waren in wanorde, met het gevolg dat de troepen telkens aan het muiten sloegen en zich aan allerlei gewelddaden schuldig maakten. Daar kwam bij dat er geen intendance bestond: het leger teerde op de boer. Men begreep nog niet, dat de beweeglijkheid van de legers gediend werd door een regelmatige voedselvoorziening¹²⁾. De tijd van Maurits' legerhervorming was nog niet aangebroken. Eerst na de tocht van 1591 is zijn roem gevestigd, juichen de zeven gewesten hem toe en wordt hij uit de verten van het buitenland bewonderd en bezocht¹³⁾.

Het regent dan ook klachten over het samenraapsel van huurelingen van allerlei landaard, die op de monsterrol voorkwamen. Welsprekend zijn in dit opzicht de memoriën van schade, geleden door de ingezetenen van Woudenberg door de daar passerende troepen in 1585—1594, 1589 en 1594¹⁴⁾ en door die van Amerongen in 1585—1587¹⁵⁾. Zelfs nog in 1598 wordt er geklaagd. Het statenarchief bevat stukken betreffende een proces, voor gecommitteerden uit de Raad van State gevoerd door de advocaat-fiscaal der generaliteit tegen de hopman Wopko Herema wegens het geweld door zijn soldaten gepleegd te Eemnes-Buitendijks ¹⁶⁾ in genoemd jaar.

Ook het veenradenarchief te Veenendaal bevat een lias stukken uit 1586—1588, vol klachten over alle last en geweld de veengenoten aangedaan door het krijgsvolk van de garnizoenen Amersfoort, Rhenen, Wijk bij Duurstede en Wageningen¹⁷⁾. Als al deze klachten dateren uit de tweede helft van het decennium 1580—1590, mogen wij concluderen dat het in de eerste helft, vóór Veenendaal sauvegarde werd verleend, nog erger geweest moet zijn. Dit blijkt duide-

¹⁰⁾ J. W. Wijn in het verzamelwerk *De tachtigjarige oorlog* door B. W. Schaper, Amsterdam MCMXLVIII blz. 127.

¹¹⁾ J. Craeybeckx in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* IV Utrecht 1952, blz. 148.

¹²⁾ J. Craeybeckx a.w. blz. 151.

¹³⁾ J. Bax, *Prins Maurits in de volksmeening der 16e en 17e eeuw*, Amsterdam MCMXL blz. 1.

Vrgl. J. W. Wijn, *Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits*, Utrecht 1934. I. L. Uyterschout, *Beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandsche krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden*, Kampen 1935.

¹⁴⁾ A(rchief) der S(taten) van U(trecht), no. 588.

¹⁵⁾ A. S. U. no. 589.

¹⁶⁾ A. S. U. no. 591.

¹⁷⁾ Missiven ende andere scriften van den foulen ende overlasten, den veengenoten aangedaan van den krijgsvolk geduerende dese tegenwoordige troubles, no. 24.

lijk uit de tekst van de acten van sauvegarde, door Maurits en Leicester verleend¹⁸⁾. Beide stukken mogen hier volgen.

Wy, Mauritz, Grave van Nassau, Catzenellenbogen, Vianden, Dietzens, Marquis vander Vere ende vande Versingen. Ende die Raedt van State gecommiteert totte regieringe der geunieerden Provincien. Allen denghenen die deze tegenwoordigen zullen zien ofte horen lezen. Ende allen ende ijegelicken Oversten, Colonnellen, Ritmeesters, Capitainen, Bevelhebberen, gemeijnen Crychsluyden te voete ende te peerde, Saluijt!

Alsoo die Ingesetene vanden dorpe van Venendaell ons claechlijck hebben doen remonstreren, dat zij dagelicx bij onzen crijchsvolcke zoe Ruijteren als knechten mit vangen, spannen (boeien), plunderen ende roven van Have ende goederen ten Hoochsten bedroeft ende in zulcker voegen gehandelt ende getracteert (slecht behandeld) worden, dat die arbeyders het velt ruijmen ende zyluyden heur veen werck ende andere neringe daarmede zij hen met wijft ende keynderen onderhouden moeten, te verlaeten benodicht (genoodzaakt) worden. Soo ist dat wij om zulcx aff te doen ende ten eynde die arme luyden by den hueren blyven in hueren veenwerck, turffgraven ende andere haere handelinge ende neringe tot gerieff vanden gemeynen man alomme zoe well in steden als ten plattenlande voortvaeren mogen, die vanden voorsz. dorpe van Venendaell mit allen hueren onder-, an ende toegehorigen buyrscappen ende Ingesetenen vandien, zoe well die op den Gelderschen als Stichtschen bodem wonen, mitsgaeders alle eijgenaeren, toesienders ende arbeyders der venen ofte die aldaer turff ofte ijet anders haelen off copen ende anderen die inden veenwercke werden gebruyckt, onder onse Sauvegarde beschuttinge ende bescherminge op ende aengenomen hebben, gelijck wy dezelve onder onse Sauvegarde beschuttinge ende bescherminge op ende aennemen bij dezen. Ontbieden (gebieden) ende bevelen u daeromme samentlick ende elcx bijsonder well ernstlick, dat sich nijemant van u van wat qualiteyt die oock zij en vervordere die voorsz. van Venendaell huere onder 'an ende toegehorige buijrschappen ende Ingesetenen vandien, den eygenaers ende toesienders der venen, noch oick den arbeyders op den velde ende anderen die inden veenwerck gebruyckt worden, zo well opden Gelderschen als Stichtschen bodem, ofte die daer turff ofte andersins comen halen off copen, int geringste an lyff, have ende goederen, huysen, hoven oft andersins te beschadigen ofte enige overlast aen te doen onder wat pretext (voorwendsel) zulcx oock zoude mogen geschieden. Nemaer dezelve rustelick ende vredelick zonder eenige beswaernisse byden hueren laten blyven wonen passeren ende repasseren, handelen ende wandelen laten, daer de gelegentheyt ende noodt zulcx vorderen mach. Ende zoeveel moegelyck voor alle gewelt ende overlast be-

¹⁸⁾ Archief veenraadschap no. 50 en 24.

Maurits' bevel ontbreekt in Van de Waters Groot Placaetboek van Utrecht 1720. Eveneens in Groen van Prinsterers Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau 1861.

schutten ende verdedigen. Op pene zoe yemant anders dede dat dezelve in onze Hoochste ongenade vervalle ende als een overtreder van onzen bevelen zonder enige dissimulatie (ontveinzing) anderen ten exemple aenden lijve gestraft worden zall. Ende alsoo deze onze principale brieve van Sauvegarde maer op een plaetze bewaert worden can, zullen alle die an onder ende toegehorige vande Venendaell, mitsgaeders alle anderen voren genoempt, met copie autenticke vanden gelyck off zy de principaele hadden, volstaen mogen. Daerna een yegelyck hem zall hebben te reguleren.

Gegeven binnen de stadt van Utrecht onder onzen Cachette den Tweeden May XVe vyffentachtentich stylo novo

Kamminga secretaris.

Ter ordonnantie van zyn Genade ende Raedt van State

van Zuylen.

De acte van sauvegarde, die de graaf van Leycester verleende is identiek aan die van prins Maurits en alleen door de graaf ondertekend. De engelse soldaten — de „heere van qualiteit ende respect” bracht 6000 man hulptroepen mede — eisten een acte in hun landstaal „alsoe men verstaet vanden gheenen die wy mitten copien derselver Sauvegarden op Wageningen hadden gesonden, dat de engelschen op egeene Sauvegarden en passen, (acht geven) ten waere die byden Heeren Graven van Leycester off General Noritz gegeven, ende in engelsche taele geschreven waren.” De Engelse vertaling kwam, gericht To the Captaines and officers lyinge in the townes of Amersfordt, Rhenen, Wyck ende Wageningen and to every of them, luidende:

Robarto, Carle of Leycester, Baron of Denbigh etc., Lieutenant to her majestys Gouverno and Captain generall of these united Lowe Countryes etc.

Captaines, we have geven our letters of sauvegard to the inhabitants of the Parishe of Venendale and those resortinge there under the more freelye to continue their Labor to make turffe, as they have ever used. And therefore will and require youe not to trouble or molest them in any respecte in their bodyes, cattells or good, but contrary wyse to yelde them all assistent, where they may have neede of your helpe and defense. And to thence the Solgiars pleade no ignorannce, you shall cause oure sayd letters of saulfgard to be published or communicated unto them where of you shall have the cōpye delivered you in Engliche under one of our Secretaries hands. Where with we end and comytt you to the almightie.

From Harlem this 17 of marche 1586 R. Leycester¹⁹⁾.

Veel hebben deze sauvegarde bevelen niet gebaat. De jaren 1586—'88 vormen één groot klachtenboek. De overlast hield eerst op, toen de fianciën gesaneerd en de troepen op tijd betaald werden en het leger gedisciplineerd was.

D. PHILIPS

¹⁹⁾ Dit stuk ontbreekt in Brugmans' Correspondentie van Robert Dudley en andere documenten betreffende zijn gouvernement-generaal in de Nederlanden 1585—1588 (Werken Hist. Genootschap, derde serie, no. 58, Utr. 1931).

Uit de vergeelde bladen van het handschrift van ds. J. F. Asma, waaruit we in het augustusnummer een gedeelte publiceerden, spreekt een sfeer, welke niet meer van deze tijd is en slechts ouderen zich uit de vorige eeuw zullen kunnen herinneren. In 1833 — hij stond toen in De Rijk — beschrijft ds. Asma een reisje in gezelschap van zijn vrouw naar Gelderland als volgt:

Na het wintergetijde in werkzaamheden en bemoeyingen van allerlei aard doorgebracht te hebben, traden wij de schoone lente van dit jaar in. Dezelve was door de aanhoudend drooge oost- en noordoostelijke winden buitengemeen schrale en gure maanden Maart en April voorafgegaan; doch nauwelijks was de 1e Meidag daar, of alles scheen in een Eden herschapen. Het was alsof het gewas met een toverslag voortkwam. Het weder aanhoudend schoon, de gansche Meimaand door; Juny deed voor dezelve bijkans niet onder; en het eenigste dat gewenscht werd, was dat er in dien tijd een paar maal meer regen gevallen zou zijn.

Bij dit schoone weder was het vooruitzicht om Gelderland te bezoeken des te streelender, en voor mij bovendien nog te meer gewenscht, omdat telkens terugkeerende koortsen mij soms voor mijn bezigheden ongeschikt maakten en een gevoel van zwakte veroorzaakten. Gelderland zou mij herstellen: en het heeft mijn verwachting niet bedrogen.

Den 16en Juny hielden wij gedenk- en biddag: ik verrigte mijn werk met lust, en dit verhoogde wederom ons beider genoegen bij het vertrek. Den volgenden dag, Maandag 17 Juny, reisden wij met de trekschuiten naar Amsterdam, met voornemen aldaar den volgenden dag bij familie af te wachten. Met mijn broeder uitgaande om plaats in de diligence naar Gorinchem te bestellen, bezigtigden wij in de Kalverstraat in de voormalige winkel van Brignet de schilderij van den Antwerpschen schilder Brekelaer, voorstellende de bouwvallen van de Citadel van Antwerpen. (Volgt zijn eigen visie op dit schilderij).

Dinsdagochtend vertrokken wij 's morgens om 6 uren. De lucht was bewolkt en tot Utrecht viel er van tijd tot tijd een zachte regen; later helderde de lucht op en werd het regt aangenaam. Onder onze reisgenooten bevond zich een Amsterdamsche ondernemer van onzen wagen, de heer Van der Horst. Hij beklagde zich zeer over de protectie, die de onlangs begonnen onderneming van Bouricius bij 't gouvernement ondervond; en hoevele lasten zijn wagen gelijk die van anderen, moest opbrengen. (die waarlijk wegens toll en regten aan de paarden-postmeesters aanzienlijk waren). Dit zou hij zich nog getroosten, indien zijn onderneming maar niet zoo onregtvaardig behandeld werd! Ziedaar, een onder de tienduizend klagten door concurrentie veroorzaakt!

Ik hoorde daar nog een fraaije bijdrage of principe voor levenswijsheid: „Men moet die menschen nemen zooals zij zijn: en daarom

moet men geen middelen hoegenaamd ontzien om hen in zijn belang te krijgen." De applicatie lichtte dien regel toe en maakte dezelve verfoeyelijk!

Soldaten, die onbepaald verlof ontvangen hebbende, ons ontmoeten, gaven tot diligence- of reizigers-politiseeren aanleiding. Toen de Tiendaagsche veldtogt aan de orde kwam, maakte mijn buurman, een hooikoper, die naar de Langstraat reisde, en niet onaardig was, de opmerking: „Wij zouden met de Tiendaagsche veldtogt niet gestraft zijn, indien wij de Prins van Oranje niet gevloekt hadden", willende daarmede te kennen geven, dat Z. K. H. na de historie te Antwerpen gelegenheid moest krijgen, om wederom in eere gesteld te worden bij de Natie. Andere staatkundigen hebben zeker andere redenen voor dien veldtogt aan te voeren.

Spreeken en zien wisselden zich af en wij vermaakten ons niet weinig tot wij Nieuwersluis voorbij waren, met de schoone buitenplaatsen, waar wij langs reden. Het is gelukkig dat ten platten lande, waar eentoonigheid heerscht, arbeidzaamheid kan plaats hebben en bezigheid te vinden is: In die schoone lusthoven is vaak ledigheid en — verveling. Men zou anders geneigd kunnen raken den bewooners hun Menisten-hemel te benijden!

Na te Utrecht een halfuur bij Louis Vermeulen vertoeft te hebben, stapten wij op een andere diligence en vonden een ander reisgezelschap. Eenen kolonel van de 9e afdeeling, een Friesch van afkomst en woonplaats, en hij zeide „en ook van naam"; deze heer zal dus Fries of De Vries heeten. Een welgekleed man, die zich bekend maakte als een Zeeuw, en koopman in wijnen en tevens logementhouder op een der dorpen in Zeeland bleek te zijn, niet ver van de grensscheiding tusschen de afvallige provinciën. En nog een hooikooier. Ik knoopte weldra het gesprek aan met den Kolonel, die dra deed blijken niet tot zwijgen geneigdheid te hebben. Hij sprak goed, verstandig, in veel opzigten gematigd; en hoewel tot aan Vreeswijk het geraas van 't rijtuig door de straatsteenen niet weinig was, bleef het discours levendig. Hierin deelden alle aanwezigen en dit bleef genoegzaam den ganschen weg over.

Wij voeren met een pont over de Lek, die aldaar vrij breed en door een stevige wind tamelijk onstuimig was en kwamen weldra te Vianen, waarvan wij in het doorrijden niet veel anders dan eene breede straat, die zich niet rijk maar tamelijk onderhouden vertoonde, zagen. Niemand wist deze plaats door eenige bijdrage omtrent dezelve belangrijker te maken. Zoo reden wij door. Onder de discoursen was een van onzen Kolonel vrij onderhouden en karakteristiek. In visschen, jagen, rijden was hij kenbaar als een Friesch edelman, wien de boeren meer vreesden, dan beminden. Zijn forsch zwart voorkomen, gepaard met een stem geschikt om te gebieden, en betooning van kracht, konden dan ook gemakkelijk schrik verwekken, vooral wanneer een aanzienlijke naam aan het voorhoofd staat. Hij verhaalde lagchende, en waarlijk hij lachte gaarne, hoe de boeren van hem gezegd hadden, toen hij zijn algemeen beminde

vrouw zou trouwen: „Hoe zal die duivel die goede jonkvrouw weghalen?” Dien naam had hij zich verworven door een frieschen boer, wegens hard rijden bekend en daarop trotsch, die hem geen plaats wilde geven, voorbij en omver te rijden.

Uit het verhaal zou men echter moeten opmaken, dat zulke zondaars inderdaad bezoeken van zulke duivels noodig hebben, om zich te verbeteren!

Onze Zeeuw was insgelijks een gezellig man. Inzonderheid werd hij warm op het punt Belg. Hij gaf meenige bijdrage van den moed der Zeeuwen, ook van hunnen afkeer van de Belgen. Zooverregeaande was die, naar het verhaal, in zijne woonplaats, dat er zelfs werklieden, die jaarlijks uit W.-Vlaanderen in vrij aanzienlijken getale op het land kwamen arbeiden, onverrigter zake werden teruggezonden.

Onder allerlei gesprek vervloog de tijd; wij kwamen weldra in de nabijheid van Gorinchem. De uitzigten op den weg waren aange naam, en het droeg aller goedkeuring weg, zooals in de nabijheid van Arkel de dijk met appel- en nootenboomen was beplant. Zooals daar en aan de dijken bij Gouda en welligt ook wel elders, kon met de proef bewezen worden, hoezeer de algemeene invoering van zulke beplantingen niet behoefde verhinderd te worden door de vrees voor de beroving van voorbijgangers.

Het sluiswerk bij Arkel werd als zeer doelmatig geprezen, doch de voortgang van de wagen liet niet toe er een goed gezigt op te hebben.

Weldra weken wij van de groote weg af, omdat er nabij Gorcum een groote reparatie aan weg of brug geschiedde, reden de hooge, smalle, zandige en bochtige buitenwal dier stad om en kwamen zoo aan de Waterpoort, om 12 uren, in goede orde aan. Hier groetten wij ons reisgezelschap en traden het logement in om ons wat te ververschen en het verdere reisplan te beramen.

S. W. MELCHIOR

N.B. Het reizen was 125 jaar geleden stellig niet goedkoop. Blijkens een notitie betaalde onze dominee voor twee personen: Amsterdam-Gorcum (6-12 uur) f 11,20, uitgaven Gorinchem f 1,50, wagen naar Haaften (4-6 uur f 5,60, fooi aldaar f 2,—; wagen naar Tiel (6¼-8½ uur) f 6,50, diligence Tiel-Arnhem f 6,30 (deze rit duurde van 10-5 met een onderbreking van 2 uur te Amerongen). Verder van Arnhem-Amersfoort (9-12¾ uur) f 5,90 en van Amersfoort naar Amsterdam wederom f 5,90.

Blijkbaar werd ds. Asma geplaagd door de „derdedaagse koorts”, welke in de vorige eeuw in Noord-Holland een der grootste plagen vormde. Deze werd veroorzaakt door de anopheles, de malaria verwekkende muskiet.

Stadsmuur bij het bolwerk Sterrenburg. In het julinumnummer van het maandblad Oud-Utrecht is reeds even vermeld, dat tijdens graafwerkzaamheden achter het fysisch laboratorium te Utrecht resten werden gevonden van de vroegere stadsmuur tussen het bolwerk „Sterrenburg” en de voormalige Tolsteegpoort.

Blijkens een in 1930 gepubliceerd onderzoek ¹⁾ is dit gedeelte van de stadsmuur, met poort en bolwerk ²⁾ gebouwd in de jaren 1554—1557 volgens ontwerp van Willem van Noort. De stadsmuur werd toen ten opzichte van zijn voorganger iets naar buiten (naar het zuiden dus) verplaatst.

Het bolwerk is in 1854 grotendeels gesloopt, de muur zal wel ongeveer tegelijkertijd zijn afgebroken. In het Gemeentearchief berust een tekening van ca 1840 ³⁾, waarop de situatie vóór de sloop zeer nauwkeurig is weergegeven. De betrouwbaarheid van deze opmeting kon dank zij de vondsten worden geverifieerd.

Het muurwerk was als volgt opgebouwd:

1. Een onderbouw, van fundering tot straatpeil. ⁴⁾

Deze bestond uit de eigenlijke muur, welke aan de voet ca. 3 m. breed was en op 5 m. hoogte nog ruim 1½ m., en een reeks zware pijlers (3.70/1.20 m.) loodrecht hierop. Deze pijlers stonden 4.40 m. hart op hart en waren zeer nauwkeurig gemetseld in baksteen van 25/12/6 cm, 10 lagen per 68 cm. Ertussen waren halfsteens-gewelven geslagen en aan de onderzijde waren ze door een verzwaring achterlangs het ondergedeelte van de muur met elkaar verbonden.

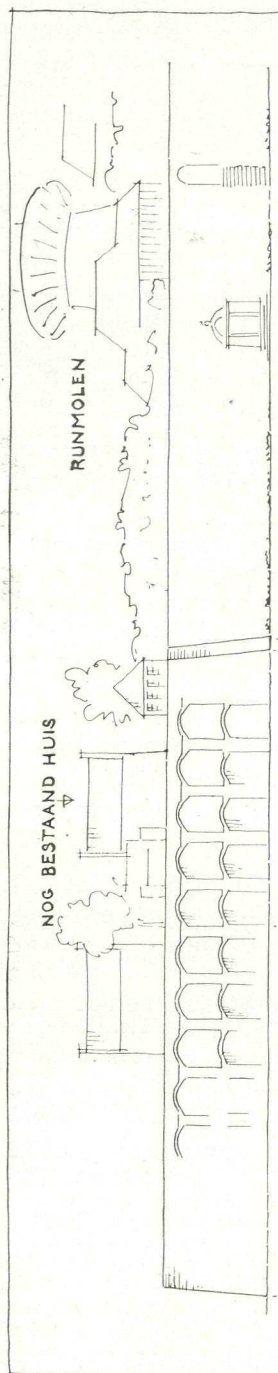
Van de muur zelf was veel minder over dan van de steunconstructie; slechts vlakbij Sterrenburg bleek nog een gedeelte tot een hoogte van ruim 5 m. intact te zijn. Het metselwerk was tamelijk slordig en bevatte ook veel steen van groter formaat (tot ca 31/16/8 cm.), hierin is dus kennelijk het afkomend materiaal van de vorige muur verwerkt. Mogelijk omdat het metselwerk minder hecht was, heeft men bij de aanleg van de plantsoenstrook de muur omwille van het puin geheel gesloopt, terwijl men de keiharde pijlers niet verder dan tot vlak onder het voorgenomen grondvlak afbrak. Dit maakt het waarschijnlijk, dat ook onder de andere plantsoengordels nog restanten van dergelijke constructies aanwezig zullen zijn. Zo bleek toevallig voor enkele weken, dat behalve het bekende fragment

1) G. van Klaveren Pzn., „De Morgenster en Sterkenburg” in Maandblad Oud-Utrecht 1930, 5e jaargang, blz. 33.

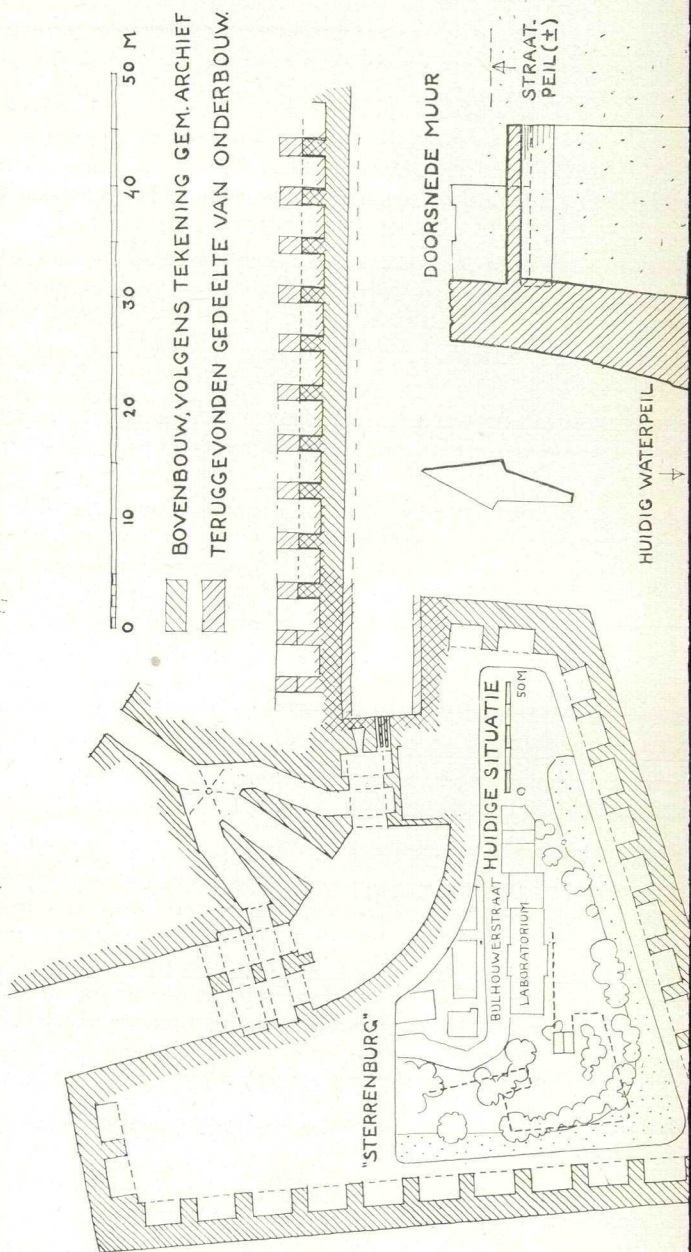
2) Tijdens de bouw sprak men van Stoutenborch, later werd de naam veranderd in Sterkenburg en tenslotte in Sterrenburg.

3) Gem. arch. D. 1.4.15. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de (geaquarelleerde) tekening iets jonger is dan 1840 en gemaakt werd naar aanleiding van de voorgenomen sloop. Het feit, dat niet alleen de (zichtbare) bovenste bogen zijn aangegeven, maar ook de (onzichtbare) onderste bogen wijst er op, dat het bolwerk aan de binnenzijde reeds ten dele ontgraven moet zijn geweest.

4) Van ca. 0,6 m onder N.A.P. tot 4,5 m boven N.A.P.

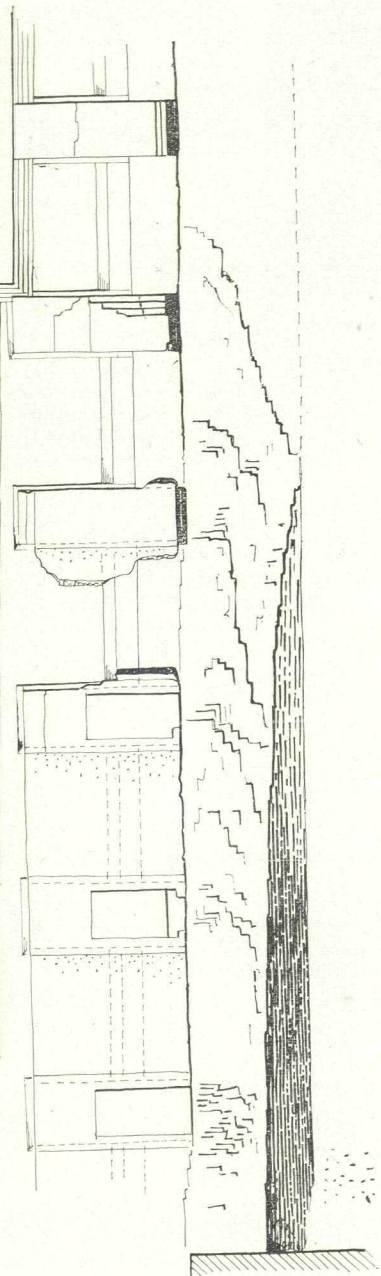
BOVENBOUW, VOLGENS TEKENING GEM. ARCHIEF
 TERUGGEVONDEN GEDEELTE VAN ONDERBOUW

N.A.P. 0 2 4 6 8 10 M

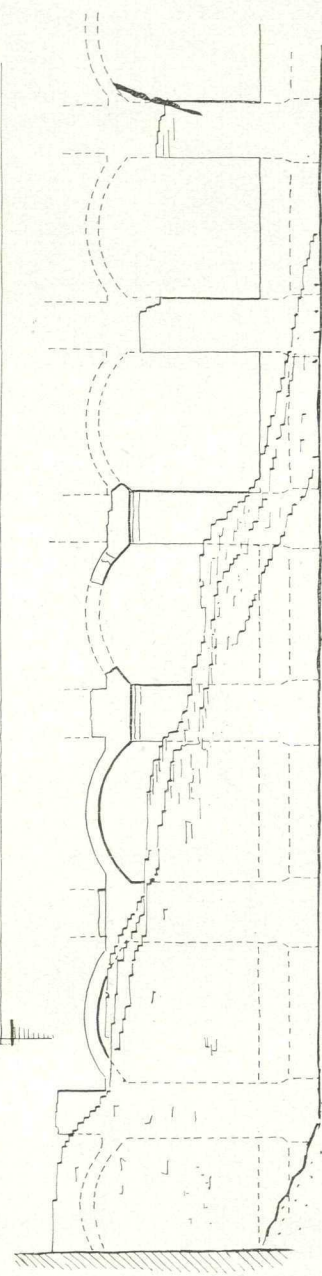
LABORATORIUM

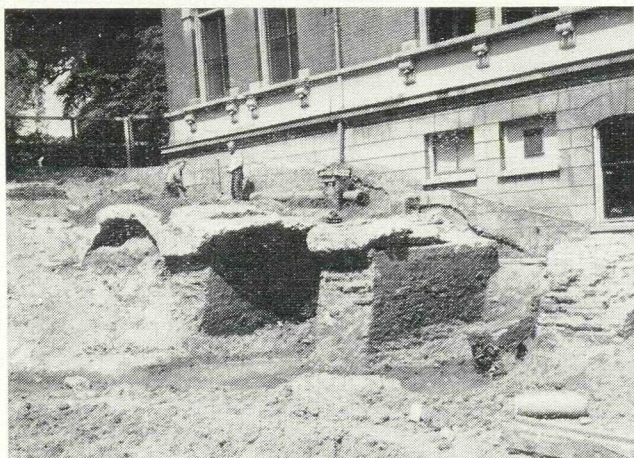
BOVENAANZICHT MUUR

LABORATORIUM

VOORAANZICHT MUUR

Hierboven:

gedeelte van de ontgraven restanten
stadsmuur bij Sterrenberg.

Fig. 1. Op een copie van de in de tekst genoemde, in het Gemeentearchief aanwezige, tekening is aangegeven welk onderdeel van het gehele verdedigingswerk het teruggevonden muurwerk vormde. Toevallig waren op de oude tekening evenveel pijlers van de bovenbouw aangegeven als er nu pijlers van de onderbouw gevonden zijn! Op verkleinde schaal is de plaats van het bolwerk ten opzichte van de huidige situatie aangegeven. Het westelijke en meest belangrijke deel van de gevonden resten zelf is op grotere schaal meer gedetailleerd weergegeven.

Fig. 2. Isometrische voorstelling van de constructie van de muur, gezien vanuit de stadszijde. Vermoedelijk zal het gedeelte achter de borstwering wel op de een of andere wijze van boven vlak zijn gemaakt; uit de gegevens blijkt hiervan echter niets.

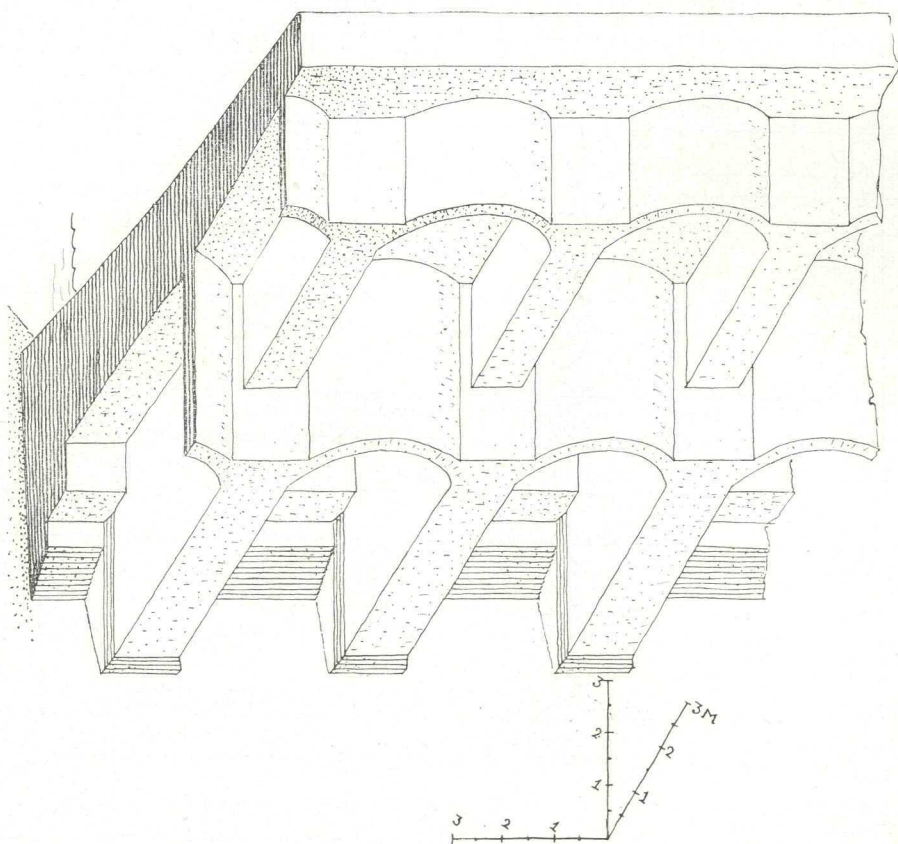

Fig. 2.

van de stadsmuur ten zuiden van het Lucasbolwerk iets verderop nog andere resten van middeleeuws muurwerk onder het talud verborgen zitten.

2. Een bovenbouw, bestaande uit pijlers van ca. 1 bij 2 m., waarvan de onderste gedeelten nog aangetroffen werden. Blijkens de in het Archief bewaard gebleven tekening droegen ook deze pijlers flauwe tongewelven, waarover een weergang gelopen moet hebben (fig. 1).

Op de isometrische tekening (fig. 2) is de gehele muurconstructie aangegeven, zoals deze is afgeleid uit de vondsten, aangevuld met de gegevens der oude tekening. In verband met een te maken kelder moesten de muurresten worden gesloopt. Behalve enkele stenen kogels werden tijdens het graafwerk geen voorwerpen gevonden.

* * *

Haverstraat 14. De restauratie van de 17de eeuwse trapgevel, welke met steen van het Utr. Monumentenfonds tot stand kwam, is voltooid. Het zeer bouwvallige bovengedeelte van de top werd gedeonteerd en van het oude materiaal opnieuw opgetrokken. De vensters kregen een betere roedenverdeling, terwijl in het beneden gedeelte het bepleisterde metselwerk werd schoongemaakt en de vensters en deuren werden vernieuwd.

* * *

Mariastraat 28. Het zeer interessante 15de eeuwse voormalig poortgebouw van het huis Zoudenbalch zal door bemiddeling van het Utrechts Monumentenfonds worden hersteld.

Ir. C. L. TEMMINCK GROLL

HET STUIJVERSGELD VAN DE NEDERLANDSE HERVORMDE KERK TE SOEST

Een merkwaardige vorm van belastingheffing bestond er een paar eeuwen geleden, op het platteland, in het oude Soest. Van ieder bijstede „in den dorpe van Soest”, staande aan de boekweit, moest men jaarlijks twaalf „stuijvers” betalen. Het was een oud recht van de hervormde kerk van Soest en het stuijversgeld diende betaald te worden aan de kerkmeesters. Ieder jaar opnieuw legde men een lijst aan van de bijenhouders staande „onder den geregte” van Soest. De oudste lijst dateert van 2 augustus 1708.

In 1770 wordt de oude keur nog eens door de Ed. Mog: Heeren Gedeputeerden van de Staaten Lands van Utrecht, bekrachtigd, daar het oud gebruik te Soest in verval was geraakt. De opgezetenen (bewoners) hielden zich niet meer aan de voorschriften en weigerden

het verschuldigde stuijversgeld langer te betalen, zeer tot ongenoegen van de bestuurders der toenmalige kerk.

Soest was in de achttiende eeuw een klein dorp met een gering aantal inwoners, hoofdzakelijk bestaande uit boeren, enkele notabelen, dagloners, schaapherders en spinsters. Deze laatste waren arme en behoeftige weduwvrouwen.

De boeren hielden vooral veel wolvee, schapen, om de bemesting van het land, waardoor de grond uitermate geschikt werd gemaakt voor de boekweitteelt. Op d'n Eng, de oude cultuurgrond, met zijn uitgestrekte akkers, werd de meeste boekweit verbouwd. Hier lagen dan ook de zogenaamde „beye-steeden”, waarover ik reeds in de aanhef sprak en dit waren de gunstigste plaatsen, om er bijenkorven te plaatsen. Hoe groter de akkers met boekweit, in de nabijheid van zo'n bij-stede, hoe gunstiger de plek voor het neerzetten van de korven met hun bijenvolken.

Tijdens de bloei van de boekweit worden de witte, sterk geurende bloempjes bezocht door allerlei insecten, waaronder natuurlijk voor het merendeel de bijen van imkers en boeren. Niet alleen op d'n Eng bevonden zich die „beye-steeden”, doch ook op andere plaatsen in Soest werden zij aangetroffen, vooral in de nabijheid van boerderijen en op de heide, die toendertijd een groot deel van Soest besloeg. Op de betreffende lijst van bijenhouders komen namen voor van oude Soester geslachten, terwijl de omschrijving van de plek of plaats met de oude veldnamen (toponymen) worden aangeduid.

Hieronder laat ik de officiële lijst volgen, die van de originele lijst berustend in het oud-archief te Soest, werd geëxerpeerd.

Lijst van Bijenhouders onder den geregte van Soest staand.

Geregistreerd ter Secretary van Zoest.

Lijst ende opteekeningen van zodanige Bijesteden als onder den geregte van Zoest staand end gelegen zijn, omvervolgens 't observeeren zoodanig pointen end articlen als bij d'Ordonnantien vand Ed: Mo: Heeren Staten dezer Provincien, dezer aangaende zijn geëmaneerde.

En op zodanig conditien dat een Eijgenaer die Bijesteden houen te verhuren, of die het voordeel vande verhuurde bijesteden houen te trekken/alle jaar aan den Kerkmr, indertijd gelyk als van oud van ieder bijstede zullen behoren vand Kerk, betalen de zomme van twaaf stuijvers.

En zo wanneer deze niet mogten worden verhuurd evenwel geobligeerd zullen zijn te betalen/aanhouden enten behoeve als boven de Zomme van Ses stuijvers.

Jacob Jacobzen inde Birkte bruijker een bijstede staande opt land vant Convent over de weg voor zijn huijs

Mevrouw Morjah Eijgenaresse bruijker Teunis Jacobzen Vaak twe Bijsteden, een bij zijn huijs en d'ander agter den Engs akker

Teunis Jacobsen Vaak Eijg'r van de helf van een bijstede en de ander helf Eijg'rse Gerrid Willems de Ruig en Grietje Huijberts Staand ind akkeren genaamd Billaards Eijgendom Bruijker Jan Jelisten

Grietje Willems Eijge' van een bijstede staande aande Nieuwe Steeg aant voetpad, Bruijckster Anna Cornelis

De Hr. Cornelis van Houten, predicant tot Enkhuijsen, Eijgenaer van een

bijstede staande op zijn hofstede aant voetpad bruijker Jan Gijsbertsen Post

Peter Baukesen Eijgenaar van een bijstede staand aant land Lasenberg bruijker Grietje Hijberst

Gijsbert van Lielaar Eijgenaar van een bijstede staand op zijn hofstede bij Soestdijk bruijker Willem Lambertsen Schimmel

De Heer Antonie de Beer Eijgenaar van een bijstede, staande op zijn hofstede, bruijker Rijk Lambertzen Schimmel

Henricus van Sandaal c.s. Eijgenaars van twee bijsteden staande d'eene op zijn hofstede en d'ander agter opt bouwland Bruijker Peter Meeuwzen

Willem Adriaansen Kakel, Eijgr' en bruijker van twe bijsteden staande op zijn hofstede op hees

Teunis Ebbertzen Eijgenaar en bruijker van een bijstede staand op zijn hofstede agter in den boomgaard

Grietje Huijberts Eijgenaarsse en bruijker van een bijstede staande op haar hofstede voor het huijs aent voetpad

Neeltje Huijberts Eijgenaarsse en bruijker van een bijstede staande in den Hof bij haar huijs omtrent de Kerk

Henrik Philipsen een bijstede agter den Eng op zijn akker omtrent den Eijgendom

Reijer Janssen Buijs, Eijgenaar en Bruijker van een bijstede staande aande Bunt agter zijn huijs in den hof

Jon.r Muylwijk Eijgenaar van een bijstede staande op de Blaak, bruijker peter Jelissen

Cornelis Ebbertzen Eijgenaar en Bruijker van twe bijsteden staande op zijn grond

Volken Willemsen Varekamp, Eijgenaar en bruijker van een bijstede, staand in den hof bij zijn huijs

Gerrid Thomassen Eijgenaar en bruijker van een bijstede staand op de hofstede daar Willem Gerlofsen woond

De Wed: van Gerrid Lambertzen opt Klooster Eijgenaarsse van een bijstede staande op de koollenakker, bruijker Peter Geurtzen Roeten

Jo'e Adriana Hinlopen, Eijgre' van een bijstede staande op de hofstede van Haar Ed. Bruijker de Wed. van Rijer Jansen in de Birk

Wijkersloot Koorn

— koper tot Utrecht Eijgenaar van een bijstede staande in zijn hof ter zijden het huijs bruijker Willem Willemsen Schimmel

De kinderen van Willem Meeuwzen Eijgenaars van bijstede staande aant Kerkpad bij 't huijs bewoond bij de weduw van Willem Meeuwzen

Gerrid Cornelissen Haan, Eijgenaar van twee bijsteden d'een staande bij 't huijs bewoond wordende bij Jan Adriaansen Hooft en d'ander agter zijn huijs op de Heuvels

Willem Adriaansen Hoofd, Eijgenr' en bruijker van een bijstede, staande op zijn hofstede

Jannitje Huijberts Eijgenaarsse en bruijker van drie bijsteden d'eene staande opt Nieuwland de tweede op haar hofstede en de derde agter op d'akkeren

De Hr. Adt Wetstrenen c.s. Eijgenars van een bijstede staande op zijn hofstede, bruijker Jan Dirksen

Wilhelmus de Beer Eijgenaar en bruijker van twee bijsteden d'eene staande op zijn hofstede, daar hij woonende is en d'ander in de Veenwijken

Zelt Willemsen Eijgenaar en bruijker van een bijstede staande int Geijn op zijn land

Gijsbert Barentzen Pot, Eijgenaar en bruijker van een bijstede staand op zijn hofstede

Klaas Henriksen, Eijgenaar en bruijker van drie bijsteden, d'eerste staand op zijn hofstede d' tweede agter zijn hujs op de akker en de derde op het land bij het scot van Dirk Reijersen genaamd de Del

D'Ervgenaamen van de Heer Bak, Eijgenars van een bijstede staande op de hofstede bruijker Huijbert Ebbertzen Kool

Jaapje Dirks Eijgenaarsse en bruijster van een bijstede staande bij de Teuts Holleweg

Aldus aangebragt ende gereglick opgeschreven inden Raadhuijse tot Zoest op huijden den 2e en September 1703, naar dat alvorens tot het opteekenen dezès door affixie en publicatie van billetten behoorlijke kennisse aand opgezeten en was gegeven.

Wilhelmus de Beer Eijgenaar. Bruijster Anna Maasen van bijstede ergens over Pijnenburg in de Wijken

Anna Cornelis Eijgenaarsse en bruijster van een bijstede in de Soestdijkse akkeren omtrent bij haar schaapscoot

Aangebragt op den 2e Augusti 1708.

Bezien wij bovenstaande lijst, dan blijkt, dat de beter gesitueerden de bijsteden verhuurden en de imkerij overlieten aan anderen. Daarentegen waren verschillende personen eigenaar en gebruiker van de bijsteden, waaronder een aantal vrouwen. Nauwkeurig werden de plaatsen van de bijsteden aangeduid, maar men zal dikwijls vergeefs naar deze oude plaatsen zoeken. Enkele zal ik trachten nader aan te duiden. Sommige laat ik achterwege omdat zij voldoende bekend zijn o.a. het Kerkpad.

Met het convent wordt hier bedoeld het voormalige klooster Mariënhof, in de Birk, niet te verwarren met „Mariënburch”. Het convent lag aan de rijksweg Amersfoort-Amsterdam, in de nabijheid van het huidige sportpark Birkhoven, te Amersfoort. Oorspronkelijk was het gesticht in Amersfoort gevestigd geweest, maar het werd later overgebracht naar de Birk. De kloosterlingen noemden zich ook wel de Birktenaars en behoorden tot de volgelingen van Geert Groote, of de broeders des gemenen levens, ook wel genoemd „devoten” of „klerken van goeden wille”. Zonder professie te doen leefden zij van de arbeid hunner handen namelijk het afschrijven van de werken der kerkvaders.

Waar zich de akker Billaards Eigendom bevond is niet meer in de bronnen te achterhalen.

De Koollenakker is een veldnaam voor een stuk bouwland waarop kool werd verbouwd. Op de Heuvels is een oude naam voor bouw-

en weiland, gelegen tussen de Noorderweg en de Rijksweg (het gedeelte bekend onder de naam Burg. Grothestraat). De Heuvelweg houdt de herinnering hieraan nog levendig. De Veenwijken lagen ter linkerzijde van de Biltsestraat, tegenover het bekende landgoed Pijnenburg. Thans zijn de wijken een omvangrijk bosgebied en kent men het oude veengebied niet meer terug.

Van 't Geijn is evenmin meer bekend, waar dit precies heeft gelegen. Volgens deskundigen is „'t Geijn” een waternaam, die duidt op uitmonding. In zijn bekende werk „De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht”, van W. van Iterson, deel 1, wordt vermeld: „Ende aldear teijnden het landt, dat Jacob Albertss nu jegenwoordich van Ghijsbert ende Jan van Langevelt, gebroeders, gebruickt, cuijlen gemaekt op dslooth tusschen d'vers kade ende het goet, genaemt het Geyn.... enz.”

De Teuts Holleweg lag in de buurt van de Teut, nu de Korte Melmweg. Zeer vermoedelijk is de Teuts Holleweg, de tegenwoordige Prins Bernhardlaan. Agter den Eng en de Bunt zijn oude buurtschappen. Agter den Eng zijn tegenwoordig de Beukenlaan en de Nieuweweg. De Buntweg herinnert nog aan de oude buurtschap de Bunt, waar het buntgras welig groeide.

De Blaak is minder bekend. Oude Soestenaren weten echter nog wel, dat dit perceel grond lag aan het Korte End, nu Ferdinand Huyklaan. De Blaak behoorde vroeger tot de bekende meentgronden van Soest. Waar het Nieuwland lag is niet meer bekend, evenmin de Del. Del wijst op een inzinking in de grond of van de weg waar de bijsede zich bevond.

De eigenaren, bruijkers en bruijcksters, waren vogels van diverse pluimage. Onder hen bevonden zich adellijke joffers en heren, een predikant en boeren en boerinnen. Jonker Muijlwijk, eigenlijk „van Merwede van Muijlwijk” behoorde tot een aanzienlijk Amersfoorts geslacht, dat in Soest uitgebreide bezittingen had. Een stuk grond op de Eng, dankt daaraan zijn naam „Muijlwijk”. De heer Westrenen behoorde tot de adellijke familie van Westrenen, die op de Coelhorst te Hoogland zetelde. Een echt Eemlands geslacht, grootgrondbezitters in Soest.

Aan het eind van de 18e eeuw raakte het Oud Gebruijk in verval en de opgezetenen weigerden het stuiversgeld langer te betalen. Hoe oud het „Oud Gebruijk” was blijkt uit een getuigenverklaring van 12 september 1593. Op genoemde dag compareerden voor schout en schepenen van Soest enige met name genoemde getuigen, allen hoog bejaard. Deze personen die hun leven lang in Soest hadden gewoond verklaarden: „dat haer zeer well kennelick is, datter bynne Soest een usantie ende gebruijck is geweest van ouder heercomste, dat een yder stall vreemde bijen ofte immen, die in die jurisdictie ofte gemeente van Soest aen den berch (Soesterberg) off op ymants eijgen guet geseth worden, dat d'zelve de kerck tot Soest alle jaer betaelden een pondt was ende die bijluiden, die dzelve bijen ofte immen compe-

terende waeren hetzelve niet goetwilgelick en deeden worden hoer immen ofte bijen by den kerckmeesters opgehaelt”.

Deze verklaring houdt in dat vreemde imkers, dus geen inwoners van Soest een pond was aan de kerk verschuldigd waren. Er is hier nog geen sprake van het stuijversgeld, zoals later. Dat de imkerij en de opbrengst hiervan van belang was voor Soest, blijkt hier echter overduidelijk uit.

Zoals reeds te voren werd gezegd, het „Oud Gebruik” raakte in verval en de heer schout, buurmeesteren en schepenen van Soest en de Birkte wendden zich met een verzoekschrift tot „Zijn Doorluchtigste Hoogheid den Heere Erfstadhouders Gerechte te Utrecht, dat in den Selve Gerechte (Soest en de Birkte) van immemoriable tijden ten behoeve der Kerke van Soest is in gebruik geweest.”

Het „seer oijtmoedelijk” verzoek vermeldt van het oude gebruik en zegt dat zulks „ten alle tijden is geobserveerd tot heden toe” (1770). Zij verzoeken dit nogmaals te bekrachtigen en zeggen verder: „Niettemin vele quaadaardige Luijden zich thans laete gelasten den Spott te dreyven, zoowel met het Gerecht als Kerkmeesteren van Soest en volstrekt weijgeren iets het allerminste te betalen.”

Op 10 april 1770 is het verzoek ingewilligd en door de gedeputeerden van de „Staatē 's Lands van Utrecht” bekrachtigd. Het werd door biljetten van de volgende inhoud aan de toenmalige Soester inwoners bekend gemaakt.

NOTIFICATIE

Van 't Oud gebruik in Soest.

Dat van yder verhuurde Beye-steede in den Dorpe van Soest, staande aande Boekweyt met Beyen beset zijnde — Jaarlyks betaalt word Twaalf stuyvers.

En van de Leedige Beye-steeden die niet beset / worden / off wanneer een Eijgenaer zijn Eyge Beye-steede beset / word betaald halff geld. Dat van yder stok Beyen, staande op 't gemeene Soesderveld aande Heyde betaalt is eene stuyver,

Voog wanneer de stokken staan op haar eygen Landt / als dan mar half Geld werd gegeven.

Dat Jaarlyks in de maand Augustus door den Kerkmeester inder tyd / nae voorgaende Affixie van Billetten de Visitatie gedaan werd, Wanneer ymand zijn stal niet aangeeft aan den Kerkmeester in der tijd / dubbelt Gelt is betaalt geworden.

En dat soo wanneer ymand weygerig blijft te betaalen / werd aan een off meer Stokken, door den Kerkmeester gedaan parate Executie / en in den Gerrechtshuyse binnen den tijd van agt daagen Publiccq verkogt / om de voorschreeven Somme met de kosten daar aan te verhaalen, Dat insgelyks van yder buyte Doode, in de Kerk off op 't Kerkhoff van Soest begraven werd / altoos betaalt is ses guldens: Zoo ook wanneer een Lyk werd begraven waar voor een Bordde in de Kerk werd opgehangen / daar meerder als Ordinair over geluyd word altoos is betaalt worden / alste / voor het Bord twaalf Guldens / en voor Extra Ordinair Luyden per uur eene Gulden en tien Stuyvers.

Dat al meede van yder Doode die in Soest begraven werd betaalt is vier-en-twintig stuyvers, waar voor 't Baarlaeken van de Kerk van gebruykt werden.

Op 't Request en Resolutie der Geerfden daar omtrend, is geappointeert

De Gedeputeerden van de Staatē 's Lands van Utrecht Gezien het advies van

de Heeren gecommiteerden ter Camer van Finantie die de Resolutie der Geerfdens hier agter gesteld, hadden gezien, Approbeeren de Usantien, hier inne gemeld, en Authoriseeren de Schout van Soest inder tyd, om Kwaadwillige voor de geincureerde boeten Paratelyk te Exuteeren, gedaan 't Utrecht den 10 April 1770.

Onderstond
Ter Ordeu: als booven
en was getekend
Milan Viscontie

Of de Soestenaren het oude gebruik weer getrouwelijk nakwamen en hun stuivers weer als vanouds aan de kerkmeesters betaalden, wordt in de bronnen niet vermeld. In 1795 heeft men het stuiversgeld, onder de druk der tijden, met de komst der Fransen in ons land, afgeschaft.

Opmerkelijk is, dat in Soest iemand, die zich ophield met bijen en alles wat hieraan vastzit, nooit de naam „imker” ontving, ook niet in officiële stukken. Op last van de staten van Utrecht werd in 1785 door de schout van Soest, in zijn gerecht een volkstelling gehouden. Op de desbetreffende lijst, die naast de naam van de betrokkene, ook diens beroep wordt vermeld, komen twee „bijmannen” voor; hier waarschijnlijk dus beroepsimkers. Tot ver in de 19e eeuw vermeld de burgerlijke stand in de overlijdensakten nog als beroep „bijman”.

Er is weinig meer over, dat nog herinnert aan de imkerij van weleer in Soest, of het moest zijn de boerderij „de Bieënhof”, aan de Koninginnelaan. Door rationele landbouwmethoden en invoering van de kunstmest, verdween de boekweit van de Eng als landbouwgewas, om plaats te maken voor andere, productievere gewassen. Daarnaast het ontginnen van de heide, allémaal factoren, die de oude bije-steeden en met hen de bijmannen deed verdwijnen.

E. HEUPERS

KLEINE MEDEDELINGEN

CENTRAAL MUSEUM

Op 7 oktober kan men in het Centraal Museum te Utrecht aan een rondleiding door de stijkkamers deelnemen. Op 14 oktober is er een rondleiding langs de schilderijen verworven met steun van de vereniging Rembrandt.

In het kader der herdenking van het 75-jarig bestaan dezer vereniging zal in het Centraal Museum van 11 tot 18 oktober namelijk een herdenkingstentoonstelling worden gehouden. Voor de inrichting van deze expositie is een keuze gedaan uit schilderijen, welke met steun van genoemde vereniging door het Museum in de loop der jaren konden worden verworven en die een zeer belangrijke bijdrage vormen voor zijn verzamelingen:

Jan van Scorel, De bewening; Hendrick Terbrugghen, De roeping van Mattheus en De vrolijke drinker; Th. van Baburen, Luitspeler; Abr. Bloemaert, Landschap met de rust op de vlucht naar Egypte; Paulus Bor, Het Spaens heydinnetje; Joachim Wttewael, De aanbidding van de herders en Jozef en zijn broeders; Gerard van Honthorst, Granida en Daifilo en De koppelaarster; Pieter Saenredam, Interieur van de Mariakerk te Utrecht; Roelant Saverij, Bloemstilven; Jacob Duck, Het strijkstertje; J. H. de Heem, Vruchtenfestoen; Jan Both, Italiaans land-

schap; J. B. Weenix, Portret van Descartes en Italiaans landschap met ruiters; H. C. van Vliet, Interieur van de Dom te Utrecht, alsmede talrijke andere werken van utrechtse kunstenaars.

GEMEENTE STERKENBURG

De heer E. J. Demood heeft in de Doornse Courant „De Kaap” de historie van enkele kleine voormalige gemeenten in zuidoostelijk Utrecht beschreven. In het nummer van 20 september 1957 behandelde hij de gemeente Sterkenburg. Wij knippen daar de volgende passages uit:

Had Hardenbroek een oppervlakte van 350 morgen, Sterkenburg telde er slechts 310 (plm. 265 ha). Hoe oud Sterkenburg als gemeente is, valt moeilijk na te gaan. Reeds in de middeleeuwen was er sprake van het gerecht Sterkenburg. Dit grensde aan de noordzijde aan het gerecht Doorn, oostelijk aan Nederlangbroek (sinds 1599 aan Hardenbroek), zuidelijk aan de Cothenseweg als grens van het werkhovense gerecht, en westelijk aan de heerlijkheid Driebergen.

Deze gemeente, die haar middelpunt had in het gelijknamige kasteel, heeft evenals Hardenbroek nooit veel betekenis gehad, hetgeen mede zijn oorzaak zal hebben gevonden in de kasteelheren van Sterkenburg. Aan het bezit van dit kasteel waren geen heerlijke rechten verbonden, zoals bij Hardenbroek. De kasteelheer kon zijn macht dus niet over de gehele „gemeente” uitstrekken, doch deze beperkte zich uitsluitend tot zijn eigendom. Typisch is in dit verband, dat Antonis van Isendoorn (dit geslacht bezat sinds 1456 Sterkenburg) van bisschop Hendrik van Beyeren in 1528 voor zijn leven het schoutambt van Werconde (= Werkhoven) ontving. Deze kasteelheer is daarop uithoofde van genoemde schenking gedurende 28 jaar „burgemeester” van het nabijgelegen Werkhoven geweest. Overigens blijken de kasteelheren van Sterkenburg weinig met bestuursfuncties bedeeft te zijn geweest.

De gemeente — van een dorpsgemeenschap is in feite nimmer sprake geweest — telde bij de inning voor het hoofdgeld in 1632 slechts 57 inwoners, terwijl er in 1748 nog maar veertien huizen werden geteld. Overigens stond de gemeente geheel onder supervisie van het domkapittel te Utrecht waaraan sinds de 14e en 15e eeuw grote stukken lands in eigendom toebehoorden, verkregen door schenking. Dit kapittel „begaf” alle functies en bepaalde daarmee voor een groot deel de gang van zaken in Sterkenburg.

Hoe was de gemeente in het begin van de vorige eeuw samengesteld? Om met de ingezetenen te beginnen, woonden er in die tijd — nog steeds in veertien huizen! — 102 inwoners. Volgens een andere opgave woonden er in 1808 94 inwoners, verdeeld over 31 gehuwden, 42 kinderen, 14 dienst- en 7 werkboden. Evenals die van Hardenbroek, gingen ook de sterkenburgse kinderen in Nederlangbroek naar school.

Inmiddels was het kasteel Sterkenburg sinds 1741 in handen van mr. J. J. Westrenen, die veel voor de gemeente heeft gedaan. Hij liet b.v. een rechthuis bouwen, of althans een gebouw, waarin het rechthuis werd ondergebracht. Op deze wijze beschikte de schout over een eigen werkruimte, en konden de schepenvergaderingen op een vaste plaats worden gehouden. Dit rechthuis stond juist ten noorden van de wetering, voor aan de Sterkenburgerlaan aan de westzijde daarvan. En enkele jaren na zijn overlijden (1769) legde zijn oudste dochter Anna de eerste steen van de tegenover het rechthuis gebouwde boerderij. Thans nog vindt u dit eenvoudige steentje in de voorgevel, waarop staat: A. I. V. W. 1771.

Aan het gerecht Sterkenburg werd in 1839 de gemeente Hardenbroek toegevoegd, zodat sinds die tijd de gemeente Sterkenburg een oppervlak had van 660 morgen, en het inwonertal van 104 zich uitbreidde tot 260 inwoners.

Na de samenvoeging stond aan het hoofd van deze kleine gemeente, burgemeester F. N. Bern, die omstreeks 1848 werd vervangen door A. J. U. van Wasenaer tot Catwinkel. De eerste was tevens burgemeester van Driebergen en de tweede bovendien ook van Rijsenburg. De gecombineerde gemeente heeft geen lang bestaan gehad, want reeds door de wet van 27 juli 1857 werd ze opgeheven en bij de gemeente Driebergen gevoegd. Het inwonertal bedroeg toen 272.